

Іван ЗУЛЯК

*доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

КОНФІСКАЦІЯ ВЛАСНОСТІ ТА ШПИГУНОМАНІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТИ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ У 1914 Р.

Окупаційна політика російської влади в Тернопільській губернії в умовах Першої світової війни є важливою темою для вивчення історії цього періоду. Окупаційний режим, що виник після захоплення російськими військами територій Західної України, зокрема Тернопільщини, мав значний вплив на місцеве населення, економіку та соціально-політичне життя краю. Натомість російська адміністрація впроваджувала власні політичні та адміністративні заходи, скеровані на інтеграцію захоплених територій та зміцнення контролю над ними.

Дослідження особливостей окупаційної політики дозволить зрозуміти як російська влада намагалася реалізувати свої імперські амбіції в захоплених регіонах, зокрема через адміністративні реформи, репресивні заходи, культурну асиміляцію та економічні зміни. Аналіз цих аспектів також дозволяє оцінити наслідки російської окупації для місцевого населення і регіону в цілому, а також з'ясувати чинники, що вплинули на подальший розвиток подій у період Першої світової війни.

Аналіз окупаційної політики російської влади в Тернопільській губернії дозволяє глибше зрозуміти, як воєнні конфлікти та окупаційні режими впливають на місцеве населення, а також, які наслідки мають такі політичні заходи для соціально-економічного та культурного розвитку регіону. Вивчення цього періоду є важливим для оцінки ролі та наслідків окупаційних практик в контексті сучасної історії України.

Захоплення Тернопільської губернії стало частиною ширшої стратегії російської імперії, скерованої на утвердження свого впливу в Галичині, яка довгий час перебувала під контролем Австро-Угорської імперії. Окупація була сприйнята як можливість поширення «визвольної» місії Росії, яка претендувала на роль захисниці православ'я та слов'янських народів. Окремим народам Австро-Угорщини декларувалося, що росія «приносить свободу» і «втілює народні прагнення», обіцяючи збереження мови, віри та повагу до національної самобутності. З цієї причини закликали «зустрічати російські війська як вірних друзів і захисників ваших найвищих ідеалів» [1, с. 1].

Варто зазначити, що російська окупаційна політика характеризувалася неоднозначними підходами. У перші місяці окупації значний вплив на розробку основних заходів цивільного управління мали члени Державної Думи та прихильники радикальної русифікації місцевого українського населення, зокрема Володимир Бобринський і Дмитро Чихачов. З іншого боку, перші накази щодо організації цивільного управління на окупованих територіях видані 10 серпня 1914 р. командувачем 8-ї армії Олексієм Брусилівим [2, с. 61]. 14 серпня 1914 р. генерал-лейтенанту Георгію Бобринському доручено розробити «Положення про управління ворожими областями» та структуру штату майбутнього генерал-губернаторства. Цей документ визначав ключові посади для управління окупованими територіями. 19 серпня поточного року верховний головнокомандувач затвердив документ, офіційно запровадивши адміністративну систему, що передбачала посади військового генерал-губернатора, губернаторів, градоначальників і начальників повітів. Така структура забезпечувала жорсткий контроль над окупованими районами і мала

на меті посилення російського впливу та інтеграцію цих територій до імперської системи управління [2, с. 62].

Період російської окупації Тернопільської губернії в 1914 р. відзначався різноманітними формами адміністративного впливу, серед яких конфіскація власності та активна боротьба зі шпигунством стали ключовими інструментами контролю. Ці елементи мали на меті не тільки забезпечення безпеки та стабільності окупованих територій, але й закріплення російського впливу в регіоні.

Конфіскація приватного майна, яке залишили власники, що втекли разом з австро-угорською армією, була однією з основних практик окупаційної влади. Ця міра мала на меті не тільки забезпечення ресурсів для окупаційної адміністрації, але й стримування можливих протестів та опору з боку залишеного населення. Конфіскації часто здійснювалися без достатнього врахування правових і соціальних аспектів, що викликало нерідко негативну реакцію серед місцевих жителів. Важливою частиною цієї політики була спроба уникнення надмірного соціального напруження шляхом обережного підходу до конфіскації майна, що дозволяло зберегти певний рівень підтримки місцевого населення.

Намагання інтегрувати нові території в адміністративну структуру російської імперії, впроваджуючи імперські закони, ліквідуючи місцеві інституції та встановлюючи нові органи влади ускладнювало зазначені процеси. Окупаційна влада конфіскувала рухоме і нерухоме майно у проавстрійськи налаштованих осіб, підозрюючи їх у шпигунстві та нелояльності до окупаційної влади. Так, 26 вересня 1914 р. воєнний генерал-губернатор Галичини у циркулярі [3, арк. 70–70 зв., 71–71 зв.], адресованому губернатору Тернопільської губернії, вимагав суворого виконання п'ятого пункту «Про конфіскацію майна», що передбачав конфіскацію приватного майна в містах і селах, якщо його власники втекли з австро-угорською армією, не залишивши управляючих, які могли б документально підтвердити свої права на управління майном. У випадку, якщо родина таких власників залишалася на території Галичини, її зобов'язували двох тижнів виселитися з регіону, при цьому їй дозволялося вивезти все рухоме майно [3, арк. 71–71 зв.]. Зазначена політика конфіскацій мала на меті посилення контролю окупаційної влади над майновими ресурсами та обмеження впливу проавстрійських елементів на окупованих територіях.

Натомість у циркулярі № 758 від 27 вересня 1914 р. генерал-губернаторам пропонувалося конфіскувати все рухоме і нерухоме майно приватних власників, які відступили разом із австро-угорською армією, не залишивши законних представників або не забезпечивши їх довіреностями. Водночас колишні власники, які через різні обставини залишали своє майно, зверталися до органів окупаційної влади з проханнями про повернення конфіскованої власності, аргументуючи це тим, що в Австро-Угорщині практика надання довіреностей не була поширеною. Зважаючи на те, що конфіскація рухомого і нерухомого майна була крайнім заходом, його вилучення, як засобу залякування, мало здійснюватися «з певною обережністю». Для цього потрібно було дотримуватися таких положень: по-перше, ретельно оцінювати обставини, за яких власники залишали своє майно, враховуючи можливі юридичні аспекти їхнього статусу; по-друге, важливо було уникати репресивних заходів, які могли б викликати надмірну соціальну напругу місцевого населення [3, арк. 218–218 зв.]. Такий підхід мав сприяти зменшенню ризиків соціальних конфліктів та ефективнішому зміцненню російського контролю над окупованими територіями, забезпечувати стабільне управління та зниження рівня спротиву місцевого населення.

Однак належало конфісковувати усе майно приватних власників, запідозрених у ворожих діях проти російської армії, переховуванні військових чинів австро-угорських військ, боєприпасів, підготовці до збройного заколоту, пропаганді

національної ворожнечі тощо. Конфіскація мала проводитися з попередженням органів влади, накладенням арешту на майно [3, арк. 219–219 зв.].

Одночасно з конфіскацією, російська окупаційна адміністрація активно боролася зі шпигунством. Шпигуноманія стала важливою складовою частиною окупаційної політики, оскільки була спрямована на виявлення і нейтралізацію будь-якої потенційної загрози з боку проавстрійських елементів або осіб, які могли допомагати австро-угорським військам. Окупаційна влада застосовувала різноманітні методи для боротьби зі шпигунством, включаючи створення мережі інформаторів, проведення репресій і арештів, а також суворий контроль за будь-якими проявами інакомислення. Ці заходи часто мали репресивний характер і призводили до суттєвого порушення прав і свобод місцевих мешканців.

З метою ідентифікації осіб, які не мали нічого спільного з санітарними частинами окупаційної армії, вони мали носити пов'язки Червоного Хреста. Загалом, усі структури Червоного Хреста, які перебували в межах одного повіту – лікарі, уповноважені, сестри милосердя і санітари обов'язково повинні були мати при собі посвідку особи, видану начальником того підрозділу, до якого вони належали. Вищі чини австрійських госпіталів і закладів для отримання аналогічних документів повинні були звертатися до етапних комендантів. Видавати такі документи їм необхідно обережно, попередньо перевіривши особу, з'ясувати її благонадійність. Усіх осіб, які носитимуть пов'язки Червоного Хреста і не матимуть посвідок, потрібно арештовувати [3, арк. 9–9 зв.]. У циркуляр губернатора Тернопільської губернії начальникам повітів від вересня 1914 р. йшлося про те, що при видачі перепусток необхідно стягувати гербовий збір в розмірі 1,50 руб. [3, арк. 18].

Окупаційна влада підозрювала практично усіх іноземців, які прибували або потенційно могли перебувати в зоні бойових дій на території Тернопільської губернії. Зокрема, 24 листопада 1914 р. воєнний генерал-губернатор Галичини повідомляв місцеві окупаційні органи влади про те, що на підставі отриманих розвідувальних даних в зону бойових дій з Харбіна прибули шість шпигунів, громадян Китаю. Мали документи з такими прізвищами: 1. Лю-Кинь-Хо; 2. Лі-Фун-Са; 3. Лі-Хуа-Люнь; 4. Ван-Цин-Чуї; 5. Чжао-Юі; 6. Дун-Юн-Ці [3, арк. 211, 237–237 зв.].

У той же час орієнтовно із Берліна мав прибути голландець на прізвище «Воотъ», який мав провокаційні наміри, оскільки співпрацював з німецькими розвідувальними службами [3, арк. 212, 233–233 зв.]. У документі під грифом «цілком таємно» йшлося про те, що Борис Гугович Варліх, 34 років, православний, російський підданий, син колезького асесора, який проживав у Берліні, продав свій закордонний паспорт за гроші іншій особі. Закордонний паспорт на ім'я і прізвище вказаної особи могли використовувати іноземці з метою вчинення шпигунських дій [3, арк. 213, 236–236 зв.].

У розпорядженні під грифом «таємно» губернатора Тернопільської губернії йшлося про те, що полковник у відставці, Заур-бей, колишній російський офіцер, син підданого росії Ахушкова, який багато років тому виїхав із росії, проживав у Ніщі, в якості кореспондента «Кіевской мысли», харківського «Утра», петроградського «Кур'єра» і «Русских ведомостей». Його діяльність скерована проти росії та Сербії, він поширює неправдиву інформацію і брехливі новини. Начальників повітів зобов'язували в разі появи згадуваної особи у повітах Галичини, арештувати і доправити до Тернополя для вивезення із зони бойових дій [3, арк. 234–234 зв., 235].

Штаб воєнного генерал-губернатора Галичини повідомляв губернатора Тернопільської губернії про ймовірне проникнення ворожих шпигунів, оскільки перський генеральний консул у Тифлісі забезпечував за окрему плату турецьких підданих паспортами, наскільки досконала виконаними, що вони відрізнялися від

справжніх лише тим, що не мали віз російського консула у Персії [3, арк. 272–272 зв., 290–290 зв.].

У телеграмі штабу воєнного генерал-губернатора Галичини, отриманій 18 грудня 1914 р., йшлося про трьох болгар, які, отримавши значні суми коштів, перевдягнулися у форму нижчих чинів 167 або 176 російських полків і прибули в зону бойових дій зі шпигунською метою [3, арк. 285–286, 288–288 зв.]. На підставі оперативних даних розвідки йшлося про те, що Лелько Саламан, був австрійським шпигуном, переховувався в тилу. Його прикмети: орієнтовно 25 років, середнього росту, носив чорні окуляри, мав невеликі чорні вуса, коротке волосся, розмовляв російською і німецькою мовами [3, арк. 301–301 зв., 320–320 зв.].

Загалом конфіскація власності та боротьба зі шпигунством в рамках російської політики в Тернопільській губернії у 1914 р. демонструвала прагнення окупаційної влади до посилення контролю над територією і підвищення рівня безпеки. Цей захід використовувався не лише для матеріального забезпечення, але й як метод для залякування місцевого населення. Хоча конфіскація допомогла у короткостроковій перспективі, вона також викликала значний соціальний спротив, що зменшив ефективність цього підходу. Незважаючи на спроби здійснювати конфіскацію з обережністю, аби уникнути надмірного соціального напруження, практика конфіскації майна призводила до порушення прав власників і створення ворожого ставлення до окупаційної влади.

Боротьба зі шпигунством стала важливою частиною окупаційної політики, скерованої на виявлення і нейтралізацію загроз з боку проавстрійських елементів. Однак методи, які використовувалися, створювало атмосферу страху і недовіри, що негативно впливало на загальний соціальний клімат в регіоні. Таким чином, конфіскація власності та боротьба зі шпигунством були важливими інструментами російської окупаційної влади, проте їх реалізація показала, що репресивні методи мали обмежену ефективність і призводили до непередбачених негативних наслідків.

Список використаних джерел

1. Народы Австро-Венгрии // Армейский вестник, издаваемый при штабе главнокомандующего Юго-Западного фронта. 9 сентября 1914. № 14. С. 1.
2. Грицай Л., Піддубний І. Організація російського цивільного управління на Буковині у 1914–1915 рр. Перша світова війна в долях народів Європи та світу. Ніжин, 2014. С. 59–71.
3. Циркулярні розпорядження воєнного генерал-губернатора Галичини і Тернопільського губернатора за 1914 рік // Державний архів Тернопільської обл. Ф. 322. Оп. 1. Спр. 1. 326 арк.